

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Aaltonen, Jukka

Title: Transsubstantiaatio : ajan ulottuvuudet Aleksis Kiven ja Marcel Proustin romaaneissa ja elämässä

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Therapeia-säätiö

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Aaltonen, J. (2021). Transsubstantiaatio : ajan ulottuvuudet Aleksis Kiven ja Marcel Proustin romaaneissa ja elämässä. *Psykoterapia*, 40(3), 224-231.

Jukka Aaltonen

Transsubstantiaatio: Ajan ulottuvuudet Aleksis Kiven ja Marcel Proustin romaaneissa ja elämässä

Tässä artikkelissa pyritään tutkimaan, miten Aika sinänsä nivoutuu osaksi sekä Aleksis Kiven romaania Seitsemän veljestä että Marcel Proustin Kadonnutta aikaa etsimässä -romaanin 10. osaa Jälleenlöydetty aika. Keskeiseksi käsitteeksi tulee transsubstantiaatio: tekstin muuttuminen lukijan konkreettiseksi kokemukseksi, tuntutilaksi. Se muistuttaa myös Freudin kuvaamia ilmiöitä sanapresentaatio ja asiapresentaatio. Toisaalta tavoitteena on tutkia, mitä ovat olleet ne keskeiset, kirjoittamisen aikaiset vuorovaikutusprosessit, jotka ovat kytkeytyneet kirjojen syntyyn. Tällöin keskeiseksi nousee kummankin kirjailijan äidin kuolema ja näiden tilalle tulleen, kirjailijoita jäsenytyneemmän naisen myönteinen vaikutus itse kirjoitusprosessiin. Nämä naiset olivat vähemmän kirjailijoita psykologisesti sitovia kuin kuolleet äidit. Tämä puolestaan auttoi olennaisesti kirjoitusprosessin onnistumista.

*flux cause
que toute chose
tout en étant
toute chose
donc celle-là
même celle-là
tout en étant
n'est pas
parlons-en.*

*virta aikaansaa
että kaikki
kaikki oleva
kaikki
äskeinen
ja äskeinenkin
kaikki oleva
on olematta
eikö vaan.*

Marcel Proustin (1871–1922) teoksissa ja elämässä, erityisesti Kiven Seitsemän veljestä (1870/1954) -romaanissa ja Proustin romaanisarjan Kadonnutta aikaa etsimässä 10. osassa Jälleenlöydetty aika (1927/2007). Kivi ja Proust olivat aikalaisia, tosin elämästään vain puolitoista vuotta. Käsiteltävät ulottuvuudet sivuavat Freudin aikanaan esittämää kysymystä, mitä on kirjailijan kyky kuljettaa lukijaa mukanaan sillä tavalla, että lukijassa herää tunteita, joihin hän ei edes uskonut pystyvänsä.

(Beckett 1978/2000; suom. Caj Westerberg)

Aika Ajan ulkopuolella: Kivi ja Proust

Pyrin tässä tekstissä vertailemaan eräitä Ajan ulottuvuuksia Aleksis Kiven (1834–1872) ja

Kummassakin romaanissa ajan kääntymisen, liukeneminen tai häviäminen näyttäyty merkittäväällä tavalla. ”Alku ei ole se, mistä aloitetaan, vaan se, mihin tullaan, ja siihen päästään kulkemalla takaperin”, sanoo Søren

Kierkegaard (1849/1939, 41). Juuri tällä tavalla Kiven *Seitsemän veljestä* -teoksessa aika kääntyy viimeisen joulun kuvauksessa Möbiuksen nauhan kaltaiseksi takaisin kirjan alkuun. Samalla tavalla aika kääntyy myös Marcel Proustin kymmenosaisen romaanisarjan viimeisillä sivuilla. Itse aika kääntyy takaisin ja taas takaisin. Samalla kumpikin kuvaa myös ajan häviämistä, liudentumista tai ajan ulkopuolella olemista. Tämä muistuttaa myös semiootikko Charles S. Peircen käsitettä *firstness-kokemus*: elämys paljaasta tunteesta, jota ei voi kuvata sanoilla. (Fisette 2007; Peirce 1994, 1.311.)

Tekstiin syntyy sellainen ajattomuuden tunteen hiljaisuus, joka ulottuu lukijaan. Seuraavat sitaatit ovat kummankin romaanin lopusta:

Aleksis Kivi, *Seitsemän veljestä*: Mutta perillä pöydän ympärillä istuivat muut veljekset, haastellen entisistä ajoista, päivistä metsien yössä Impivaaran kantoisella aholla, komeroisen, kohisevan vuoren alla. Ja muistot menneistä vaaroista, taisteloista ja töistä sulivat suloisesti yhteen heidän mielessänsä kuin metsät, laaksot, vuoret ja korkeat nummet kaukaisuuden sinihämärässä yhteensulaa. Kaikki liittyi tummaksi, ihanaaksi uneksi, ja hiljainen riutumus miesten povessa tuntui. Niin he katselivat takaisin olleisiin päiviin. (Kivi 1870/1954, 341.)

Marcel Proust, *Kadonnutta aikaa etsimässä*, 10. osa *Jälleenlöydetty aika*: – – totuus oli, että se olento minussa joka koki aistimuksen, nautti siitä mikä siinä oli yhteistä sekä menneelle päivälle että nykyhetkelle, nautti siitä mikä siinä oli ajan ulkopuolella, ja tämä olento minussa saattoi ilmetä vain, kun se sellaisen nykyhetken ja menneisyyden väliin sijoittuvan identiteetin turvin pystyi olemaan siinä ainoassa elintilassa, missä se pysyi hengissä ja nautti asioiden olemuksesta, eli ajan ulkopuolella. Tässä selitys, miksi lakkasin olemasta huolestunut omasta kuolemastani hetkenä, jolloin alitajuisesti tunnistin madeleinen maun, sillä entinen minäni muuttui silloin ajan ulkopuoliseksi olenoksi eikä niin muodoin piitannut myöskään tulevaisuuden tuomista muutoksista. (Proust 1927/2007, 218.)

Proustin teoksen keskeinen teema on jälleenlöydetty aika. Se huipentuu viimeisiin lauseisiin, joissa sisäiskertoja pohtii teoksensa

– siis sen siinä luettavana olevan kirjan – kirjoittamista vasta tulevaisuudessa loppuun. Kirja onkin ollut vasta harjoitelma.

Mutta jos minulle suotaisiin voimia niin pitkään että saisin viimeistellä teokseni, olin ennen muuta päättänyt kuvata, vaikka se saisikin ihmiset näyttämään hirviöiltä, sitä miten heillä on tilassa varattuun vähäpätöiseen paikkaan verrattuna määrättömän laaja ja merkittävä paikka – koska he kuin vuosien syvyyksiin uponneet jättiläiset ulottuvat yhtä aikaa elämänsä kaukaisiin aikakausiin, joiden väliin on niin moni päivä pujoutautunut – paikka Ajassa. (Proust 1927/2007, 433.)

Kun tätä vertaa *Seitsemän veljestä* -teoksen loppuun, näissä on aikaan liittyvää samankaltaisuutta: Kivi sanoo teoksen jatkuvan määrättömän laajassa auringon ajassa. Tässä mielessä myös *Seitsemän veljestä* on kuvaus Ajasta hyvin samalla tavalla kuin Proust sitä käsittelee. Kirja ei ole pelkästään juonellinen kuvaus seitsemän veljeksen vaiheista eteläisessä Hämeessä.

Mutta tässä on kertomukseni loppu. Ja niin olenertonut seitsemästä veljeksestä Suomen saloissa; ja mitäpä kertoisin enään heidän elämänpäivästä ja sen vaiheista täällä? Se kulki rauhaisesti puolipäivän korkeudelle ylös ja kallistui rauhaisesti alas illan lepoon monen tuhannen, kultaisen auringon kiertoessa. (Kivi 1870/1954, 342.)

Seitsemän veljestä -romaanissa on kehämäinen rakenne myös siten, että veljekset näkevät uneksuntana koko edeltävän kirjan tapahtumat, ja sisäiskertoja ilmaantuu – ikään kuin unesta herättäjänä – ensimmäisen keran esille, ja hän viittaa myös tulevaisuuteen. Toisin sanoen aika näyttäytyy sekä Proustilla että Kivellä kehämäisenä – tai sellaisena kuin Augustinuksella: ”Oikeastaan ei siis voida sanoa: on kolme aikaa, mennyt, nykyinen ja tuleva. Asianmukaisemmin ehkä sanottaisiin, että on kolme aikaa: menneen nykyisyys, nykyisen nykyisyys ja tulevan nykyisyys” (Augustinus 397–400/1981).

Seitsemän veljestä päättyy yllättäen samalla

tavalla kuin Proustin kirja: kertoja tai kirjailija lähestyvät toisiaan. Proustin kertoja alkamalla kirjoittaa juuri tätä kirjaa, joka on päättymässä, *Seitsemän veljestä* -romaanin kirjoittaja astuu esiin ensimmäistä kertaa.

Mitä muuta samanlaista oli heidän elämässään kuin näissä kahdessa kirjassa?

Ajan vapautuminen: äitien kuolema ja romaanin synty

Sekä Proustin että Kiven kohdalla oli pitkään jatkunut hyvin läheinen suhde äitiin. Se ei mahdollistanut tavanomaista irtautumista tai teki sen erityisen ongelmalliseksi.

Kivi aloitti varsinaisesti *Seitsemän veljestä* -romaanin määrätietoisen kirjoittamisen vuonna 1864 Siuntiossa muutettuaan naimattoman pitokokin Charlotta Lönnqvistin hoiviin. Mutta mitä tapahtui vuotta aikaisemmin, vuonna 1863: Kiven äiti kuoli. Tämä oli todennäköisesti usealla tavalla ratkaiseva tapahtuma. Äidin kuolema ja Charlotan luo muuttaminen saattoivat itse asiassa olla kirjoitusprosessin varsinaisena herätteenä tai vapauttajana.

Vastaavan tapahtuman, oman äidin kuoleman ja suuren, Aikaa tarkastelevan kirjoitusprosessin alkamisen, Kristeva (1994/1996) näkee Proustin *Kadonnutta aikaa etsimässä* -romaanin eräänlaisena alkusysäyksenä.¹

Sekä Kiven että Proustin elämään tuli nopeasti äitien kuoleman jälkeen toinen, tavallaan äidin kaltainen nainen: Proustille 22-vuotias Céleste Albaret (joka oli naimisissa Proustin autonkuljettajan kanssa) ja Kivelle 49-vuotias Charlotta Lönnqvist. Proust sanoi Célestestä, että jos tämä jättäisi hänet, kirjoitustyöstä ei tulisi mitään.² Kivi olisi voinut sanoa Charlottasta samoin, ehkä sanoikin. Voisi olettaa, että samalla silloin aktivoitui myös sellainen nykyyhetken ja menneisyyden väliin sijoittuva, ajan ulkopuolella oleva elintila, joka on kuvattuna alussa olevissa sitaateissa: ”aikaa puhtaimmillaan” (Proust 1927/2007, 219; ks. myös Augustinus 397–400/1981).

Kirjoittamisen äitien aika: Charlotta ja Céleste

Kummankin kirjailijan oman äidin kuoleman jälkeen tapahtui kaksi huomionarvoista asiaa: kirjoitustyö aktivoitui. Célestestä ja Charlottasta tuli myös kirjoittamista helpottavia kirjoittamisen äitejä, mutta he olivat omalaatuisia äitejä, joille ei oikein löydy edes oikeaa nimeä, koska ”äiteys” oli häilyvästi myös monenlaista muuta kuin tavanomaista äiteyttä. Se oli myös kirjailijoitten lapsena olemista.

Kahdenlaiset äidit, biologiset ja kirjoittamisen äidit heijastuvat myös romaanien sisältöön: *Seitsemän veljestä* romaanina varsinaisesti alkaa vasta sen jälkeen, kun romaanin äiti kuolee. Proustin *Kadonnutta aikaa etsimässä* -romaanin alussa kuolee isoäiti, jolla Kristevan (1994/1996, 175) mukaan on kirjassa äidin asema.

Myös Célesten ja Charlotan äidit olivat vastikään kuolleet: Céleste tuli Proustin palvelijaksi pian oman äitinsä kuoleman jälkeen. Charlotta tutustui Aleksis Stenvalliin heti oman äitinsä kuoltua 1858. Näiden kuoleminen merkitystä heidän suhteessaan kirjailijoihin tai näiden kuolemien mahdollisia heijastumia romaaneissa ei kuitenkaan missään liene pohdittu merkittävänä vuorovaikutuspsykologisenä tapahtumana. He ehkä olivat tässä mielessä ”vain palvelijoita”, joitten menneisyydellä ei ollut samaa painoarvoa kuin kirjailijoitten menneisyydellä.

On todennäköistä, ettei kummankaan, Célesten tai Charlotan, kohdalla suhde kirjailijaan ollut eroottinen, ainakaan tavanomaisessa merkityksessä, mutta se ei myöskään ollut ”äidillinen” sanan tavanomaisessa merkityksessä. Naiset huolehtivat yksityiskohtaisesti miesten jokapäiväisen elämän järjestelyistä, mutta olivat samalla jotain muuta, oudon tärkeitä. Proust ilmeisesti luki Célestelle tekstejään, ja Célesten hahmo muuntui Proustin romaanissa taloudenhoitaja Françoisen hahmoksi. (Ks. Albaret 1973/1976; Lamont 1970; Tadié 1996/2000.) *Seitsemän veljestä* -kirjassa

Charlotta on ehkä yhdistyneenä romaanin useisiin voimakkaisiin naishahmoihin.

Céleste oli samanaikaisesti Proustin ”äiti” ja ”lapsi”. Georges Belmontin kokoamiin perusteellisiin haastatteluihin perustuvassa kirjassa *Monsieur Proust* (Albaret 1973/1976) Céleste kuvaa sitä näin: ”Ajoittain tunsin olevani hänen [Proustin] äitinsä ja ajoittain tunsin olevani hänen lapsensa.” Céleste kertoo sanoneensa Proustille: ”Näen teissä, monieur, uudelleen oman äitini.” (Albaret 1973/1976, 117.) Kristeva olettaa, että se perushyvyys, jota Proust osoitti Célesteä kohtaan, tuntui Célestestä kuin hän olisi ollut Proustin lapsi. Ei liene riittävästi tietoa, jotta voisi nähdä, missä määrin samanlaista dynamiikkaa – Charlotta kuin Aleksiksen lapsena – oli tämänkin parin vuorovaikutuksessa; ikäero ei riitä ajatuksen torjumiseen.

Proust oli erikoinen äiti tai lapsi: hän luki tekstejään tai puhui omalaatuisella monologisella tavalla Célestelle. Kristeva kuvaa sitä näin: ”Heidän välillään ei ollut vuoropuhelua, sillä Céleste vain yksinkertaisesti aktivoi Proustin monologin ottamalla sen vastaan ja käynnistämällä sen uudelleen. Sellaisessa tilanteessa Proust unohti Célesten; Céleste katosi samalla tavalla kuin Proust itse katosi. Ei ollut enää kumpaakaan 'minää'.” (Kristeva 1994/1996, 182.) Proust vertasi eräässä kirjeessään Célestea Vestan neitsyeen.

Kirjassa *Monsieur Proust* (1973/1976) Céleste kuvaa suhdettaan Proustiin myös tavalla, jossa on molemmipuolisten samaistusten dynamiikkaa. Se muistuttaa Melanie Kleinin (Segal 1964) alun perin kuvaamaa projektiiivista identifikaatiota: toinen osapuoli heijastaa jotain itsestään toiseen ja samaistuu sen jälkeen heijastamaansa (joka on nyt muuttunut siedettävämmäksi). Proustin ja Célesten vuorovaikutuksessa se, mitä heijastettiin toiseen, vaihteli: toisinaan Céleste Proustiin, toisinaan Proust Célesteen.

Voi ainakin kysyä, oliko Aleksis Kiven ja Charlotta Lönnqvistin suhteessa samaa dynamiikkaa.

Jos pitäisi arvata: oli. Kivi kirjoitti koko lopullisen kirjansa Charlotan torpassa Fanjunkarsissa. Kuka oli kirjailijan mielessä oleva oletuslukija, siis kirjoittajan mielessään luoma tulevan lukijan prototyyppi: hänelle minä kirjoitan? Voi hyvin perustein olettaa Charlotan olleen ainakin yksi niistä, lähellä koko ajan oleva. Se, että tämä ei osannut suomea, ei muuta asiaa, vaan saattaa päinvastoin lisätä todennäköisyyttä juuri sen takia, että kirjailija saattoi kirjoittaessaan jopa helpommin kuvitella tämän ystävällisen läheisen lukijaksi.

Charlotta oli ilmeisesti kokonaan ruotsinkielinen, ja hänen kirjeenvaihtonsa Kiven kanssa tapahtui ruotsiksi (mitä ei esimerkiksi Teemu Keskisarja (2018) kirjassaan Aleksis Kivestä huomioi eikä suomenkielissä kirjesitaateissa mainitse niitä käännettyiksi; sama pätee useitten muitten Kivi-tutkijoiden teksteihin). Kivi luki ääneen ainakin Shakespearea Fanjunkarsin naisille ja puhui suomea osaavalle Hildalle suomea. Sikäli kuin hän luki Charlotalle (tai muille Fanjunkarsin naisille) *Seitsemän veljestä* -teostansa, suomea osaamattomille kuulijoille sen on täytynyt kuulostaa samalta kuin Proustin kuvaama tavoite kirjoittamisessaan, *transubstantial vision* (Kristeva 2000) – siis tekstin sisällön muuttuminen kuulijan kuulemana tai lukijan lukemana ei-sanalliseksi, ruumiilliseksi elämykseksi, esimerkiksi rytmiksi. Syntyy tunnutila, jossa teksti vaikuttaa ja tekee tekoja.

Muulla Proust rypi seksuaalisissa fantasioissaan ja muun muassa lahjoitti äidin huonekalut pariisilaiseen bordelliin. Kivellä oli Helsingin matkoillaan juopotteluongelmia, ehkä muitakin, ”heittäytyen halujensa valtaan” kuten Kiven ystävä Carl Gustaf Swan 1909 kirjoitti Viljo Tarkiaiselle (Swan 1909).

Lukijan aika: transubstantial vision

Proustin lauseet ovat tunnetusti hyvin pitkiä, jotkut yli 200 sanaa. Lukija saattaa helposti unohtaa sen, miten lause alkoi. Tällä on kuitenkin oma, erityisen tärkeä merkityksensä. Se on osa transsubstantiaatiota. Kristeva (2000, 777–778) erittelee transsubstantiaatiota

Freudin (Freud 1908/1975) käsitteistön kautta seuraavasti: " -- lauseiden pidentäminen, metaforien ylenpalttinen runsaus, romaanihenkilöitten piirteitten korostaminen jne. Rohkenen jopa sanoa, että tällaisen kertomuksen muuttumisen perustana tai tarkoituksena on ylittää tekstin sinänsä aiheuttama torjunta ja tehdä mahdolliseksi todellinen aistikokemus – sen 'indeksointi' tai Freudin mallin mukaan jopa 'sanapresentaation' [saks. Wortvorstellung] palauttaminen 'asiapresentaatioksi' [saks. Dingvorstellung]. Proust itse viittaa kirjassaan tähän ihmeen kaltaisena kielen muutoksena: – 'sanat konkretisoituvat'. – Hän [Proust] selittää, että kirjan tarkoituksena on konkreettisesti luoda katolisen messun tapainen 'transsubstantiaatio' (toisin kuin protestantit katolilaiset uskovat leivän ja viinin aineen muuttuvan Jeesuksen ruumiiksi ja vereksi)."

Kristeva (2000, 773) tarkentaa: "Mielestäni Proustin 'poeettinen narraatio' *Kadonnutta aikaa etsimässä* -romaanissa on luettava yrittäen nähdä se (kuten kirjailija itsekään ajattelee) yrityksenä palauttaa alkuperäinen aistikokemus sellaisella kerrontatekniikalla, jota Proust kutsuu 'transsubstantiaatioksi'."

Timon "Oravan laulu" ja Annan "Sydämeni laulu" -runojen kohdalla ei ole uskottavaa, että runojen nimikkohenkilöt olisivat itse nämä runot laatineet. Kirjailija on ne kirjoittanut, mutta samalla juuri tämä on hänen luomansa transsubstantiaatio samassa mielessä kuin Proustin teksti: kyse ei ole siitä, että Kivi kuvaisi Timoa ja Annaa runoilijoina, vaan siitä, että näitten kirjailijan kirjoittamien runojen kautta syntyy (lukijalle ja kirjailijalle) välitön kosketus johonkin romaanihenkilön sellaiseen aitoon sisäiseen elämykseen, jota tämä ei koskaan olisi voinut itse sanoittaa.

Lukiessa sana muuttuu lihaksi: lukija kokee runoa lukiessaan sen, minkä Timo ja Anna ilman sanoja. Veljekset tavoittavat nämä tunnot "suoraan kasvoista kasvoihin" ilman näitä runoja; lukijalla ja Kivellä nämä tunnot muuttuvat vasta runojen kautta lihaksi. Henkilöitten tuntoja ei olisi voinut tavoittaa kirjassa millään muulla

tavalla. Runo oli kirjailijan keino paljastaa koettavaksi se, mihin muut kuvauskeinot eivät olisi riittäneet.

Myös *Seitsemän veljestä* -kirjan suorasanaisesa tekstissä esiintyvä allitteraatio, alkusoinnutus, on osa samaa ilmiötä: "Juhani: Juo, veikonen, Jumalan luoma, juo, sillä nyt on jouluku." "

Mitä se on, jota he eivät osanneet sanoittaa ja joka runossa lukijalle muuttuu elämykseksi? Runojen loppusäkeistöt antavat vihjeen:

Timo: Oravan laulu:

Anna: Sydämeni laulu:

Siellä torkkuu heiluhäntä
Akkunalla pienoisella,
Linnut laulain taivaan alla
Saattaa hänen iltasella
Unien Kultalaan.

Onpa kullan lysti olla,
Kultakehdoss' kellahdella,
Kuululla kehrajälintuu.
Tuonen viita, rauhan viita!
Kaukana on vaino, riita,
Kaukana kavala maailma.

Runot liittyvät aikaan, oikeastaan ajattomuuteen, tai toiveeseen löytää rauhan aika tai rauhan tila. Sen löytämiseen myös romaani lopulta päättyy. Runon avulla Kivi saattoi lukijan koettavaksi romaanihenkilöitten pyrkimyksen rauhan tilaan, joka on "pyrkimystä vapautua siitä, mikä koetaan häiritsevänä ja/tai mikä ylläpitää häiriötä" (Ikonen & Rechartd 1994, 82). Tätä romaanihenkilöitten elämystä kirjailija ei olisi voinut muulla vakuuttavalla tavalla kuin runolla toteuttaa. Timo on pelokkaana odotamassa lukkarin koulua mutta kaipaamassa juuri nyt menetettävää rauhantilaa; Anna puolestaan rauhantila toteutuneena rauhaisana suvi-iltana lapsen kanssa. Runojen kirjallinen sisältö ei ole suora kuvaus heidän sisäisestä olotilastaan: kummankin toiveesta rauhantilasta. Ei Timo toivo itseään oravaksi eikä Anna lapsensa kuolemaa.

Kirjailijan kirjoittamien runojen sanat eivät ole sisältönä sama kuin heidän mielensä tunne sisältö, mutta runot synnyttävät lukijalle välitömän kosketuksen Timon ja Annan mielentilaan. Tässä itse asiassa syntyy samanlainen asetelma kuin edellä mainittu Kristevan poh-

dinta Proustin yhteydessä asia- ja sanapresentaatioista, jolloin sanat, tässä tapauksessa kirjailijan romaaniin sijoittamat runot, eivät sanoina tai runon kirjallisena sisältönä vastaa romaanihenkilön sisäistä kokemusta. Samankaltaiseen eroon viitataan myös Esko Ervasti (1965, 87) todetessaan, että koska veljeksillä on ”systeemisinäinen maailmankäsitys”, he eivät voi itse sitä sanoittaa.

Näitä runoja voi lähestyä myös toisesta suunnasta: ne ovat runoja runoina itsessään. Kirjailija on ehkä kirjoittanut Timo- ja Anna-episodit voidakseen sijoittaa nämä runot kirjaan. Runot ovat tavallaan kirjailijan henkilökohtaista omaisuutta.³ Ne eivät ole pelkästään osa *Seitsemän veljestä* -romaanin, vaan osa jotain, ehkä tulevaa runokirjaa samalla tavalla kuin Proustin kirjan sisäiskertoja Marcel vasta valmistautuu kirjoittamaan romaanin Ajasta. (Ks. esim. Descombes 1987/1992.)

Romaani irrottautuu veljesten ajasta, ja runot ovat hetken itsenäisesti runon ja runoilijan aikaa. Tämän kokee elävästi, kun runot sävellettyinä lauletaan: niissä ei kuule romaanin henkilöitten ääntä ja aikaa, vaan runon itsenäistä ääntä ja aikaa. Tämä runojen itsenäisyys näkyy myös siinä, että Kivi oli sijoittanut ”Metsämiehen laulun” *Seitsemän veljestä* -romaanin varhaisversioon, mutta siirsi sen lopulta osaksi *Kanervalaa*. Siellä hän tietoisesti sijoitti sen ”Ikävyys”-runon elämäntuntoiseksi vastapooliksi.

Lukijan välitöntä kosketusta voi edelleen laajentaa Proustin romaanin sisäiskertojen pohdinnalla kaunokirjallisuudesta yleensä. Pohdinnan voi lähes suoraan soveltaa myös psykodynaamisen psykoterapian ja psykoanalyysin kokemusolottuvuuteen, erityisesti transferenssin ja vastatransferenssin vuorovaikutukseen. Kirjan Marcel sanoo, että on täysin samantekevää, tuntuvatko kirjan henkilöhahmojen teot ja tunteet meistä oikeilta vai eivät, ”sillä tunteet ovat nyt meidän tunteitamme, ne syntyvät meissä” (Proust 1913/2017, 104).

– – hän [kirjailija] päästää yhden tunnin kuluessa meissä irralleen kaikki mahdolliset onnen ja onnet-

tomuuden tunteet, joista muutamankin kokemiseen meiltä elämässä menisi monia vuosia ja joista voimakaimpia me emme kokisi koskaan, sillä niiden kehittyminen käy niin hitaasti että me emme havaitse niitä – – (Proust 1913/2017, 105).

Keskeistä siis on lukijan tunteitten ainutlaatuisen aitous. Ne eivät ole muualta siirtyneitä tai edes tilapäistä samaistumista johonkin, vaan lukijan itsensä hänenä luomia ja kokemia.

Kaunokirjallisuutta lukiessa, seurustellessamme kirjan henkilöitten kanssa itse asiassa luomme heidät. Samalla koemme myös henkilöhahmojen vuosikymmentenkin muutoksen itsessämme, kun seuraamme kirjan henkilöitten muutoksen kuvausta. Muutoksen kokeminen on myös yksi keskeisimmistä mutta samalla vaikeimmista psykoterapiaan liittyvistä ulottuvuuksista.

Naisten pysyvyys

Kokonaisuutena Aleksis Kiven suhde Charlotta Lönnqvistiin ja Marcel Proustin suhde Céleste Albaretiin oli hyvin moniulotteista vuorovaikutuspsykologiaa: se läikähteli yleisen hyväntekeväisyyden, molemminpuolisen toisesta huolehtivuuden, seksuaalisuuden ja yksipuolisen self-objektisuhteen hetteikössä.

Suomalainen kirjallisuudentutkimus on nähnyt Charlota ja Aleksiksen suhteen yksioikoisempänä, joko puhtaana ja pyyteettömänä kuten Tarkiainen (1915/1950) tai avoimen seksuaalisena kuten Meri (1973) tai näiden ”järkeenkäypänä yhdistelmänä” kuten Keski-sarja (2018) sanoo. Charlota ja Aleksiksen suhde muistutti Célesten ja Proustin (hän ei ollut Célestelle koskaan ”Marcel”) suhdetta myös siinä, että kumpikin nainen oli suhteessa miestä pysyvämpi tai jäsentyneempi, vaikka heidän lähes samanaikainen perhehistoriansa, äitien kuolema, muistutti miesten perhehistoriaa – mutta tässä pysyvyydessään ja jäsentyneisyydessään myös arvoituksellinen. Miesten moninainen hauraus oli yksiselitteisempää.

On ehkä oletettavaa, että samankaltaisista menetyksistä muodostui eräänlainen yhteinen transsubstantiaatio, joka huomaamattomasti käänsi yhteiset menetykset ainakin jonkinlaiseksi eheydeksi. Vaikuttiko se romaanien teksteihin, jää arvoitukseksi. Ainakin näiden kahden naisen kohdalla tämä lisäksi muistuttaa runoilija John Keatsin vuoden 1817 (ja sittemmin psykoanalytikko Wilfred Bionin) kuvausta erityisestä ”negatiivisesta kyvykkyydestä” (engl. negative capability), kyvyttä elää ja selviytyä epävarmuudessa (Keats 1817/2021).

Naiset elivät miehiä pitempään: Céleste yli 90-vuotiaaksi (62 vuotta Proustin kuoleman jälkeen), Charlotta 76-vuotiaaksi (9 vuotta Kiven kuoleman jälkeen). Mutta kummatkin, äidit ja pojat, elivät pitkään – vieläkin – kirjailijoihin lukijoille välittämässä transsubstantiaatioissa: tämäkin osa Möbiuksen nauhaa. Thomas Ogden (2005) on pohtiessaan Shakespearea todennut, että hyvä kirjoittaja tai kirjailija katoaa ja jättää vain jälkiä itsestään. Shakespearen nerokkuus oli hänen kyvyssään kadota siitä tilasta, joka on kirjoittajan ja lukijan välissä tai yleisön ja näytelmän välissä; hän on samalla kertaa monta eikä kukaan. Sama näyttää pätevän myös joihinkin kirjailijoihin läheisiin.

Viitteet

¹Céleste Albaretin kirjassa *Monsieur Proust* (1973/1976, 170): ”J’amaï beaucoup Papa. Mais Maman, le jour où elle est morte, elle a emporté son petit Marcel avec elle.” (”Rakastin paljon Isääni. Mutta sinä päivänä, jolloin Äiti [Proustin äiti] kuoli, hän vei pikku Marcelin mukanaan.”) Proustin romaanissa isoäidin rooli ja hänen kuolemansa ikään kuin tulevat kirjailijan oman äidin kuoleman tilalle.

²”Dites-lui bien que, si j’amaï elle partait, je ne pourrais plus continuer à travailler.” (”Sano-kaa hänelle, että jos joutuisin eroon, en voisi enää jatkaa työtäni.”) Näin Proust sanoi Célesten aviomiehelle. (Giuliani 2007.)

³Samalla tavalla voidaan nähdä Kilven (1933/2004) *Alastalon salissa* Härkäniemen

kertomaksi laitetun sisäiskertomuksen ”Albatarossin tarina” kirjailijan ”henkilökohtaiseksi omaisuudeksi”.

Kirjallisuus

Albaret, Céleste (1973/1976). *Monsieur Proust. As told to Georges Belmont*. Engl. Barbara Bray. New York: McGraw-Hill.

Augustinus (397–400/1981). *Tunnustukset, Confessiones. Yhdestoista kirja*. Suom. Otto Lakka. Helsinki: SLEY-kirjat.

Beckett, Samuel (1978/2000). *Huhuilua*. Kirjassa *Miten sanoa. Runoja vuosilta 1930–1988*, 146–147. Suom. Caj Westerberg. Helsinki: Basam Books.

Descombes, Vincent (1987/1992). *Proust: Philosophy of the novel*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Ervasti, Esko (1965). ”Suuren haaksirikon” aihe Aleksis Kiven tuotannossa. Turun yliopiston julkaisu C:1. Turku: Turun yliopisto.

Fisette, Jean (2007). *Literary practice on the immediate horizon of the elaboration of semiotics: Peirce’s meetings with a few great authors*. *Semiotica*, 165, 67–89.

Freud, Sigmund (1908/1975). *The relation of the poet to daydreaming*. Teoksessa Strachey, James (toim.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Volume IX (1906-1909): Jensen’s ‘Gradiva’ and other works*, 141–154. Lontoo: The Hogarth Press.

Giuliani, Emmanuelle (2007). *Céleste Albaret, la muse de Proust. La Croix*. Luettavissa osoitteessa https://www.la-croix.com/Archives/2007-07-26/Celeste-Albaret-la-muse-de-Proust.-_NP_-2007-07-26-297388

Ikonen, Pentti & Rechartt, Eero (1994). *Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia*. Helsinki: Yliopistopaino.

Keats, John (1817/2021). ”Negative Capability” (*Letter to George and Tom Keats*). Genius-verkkosivusto. Luettavissa osoitteessa <https://genius.com/John-keats-negative-capability-letter-to-george-and-tom-keats-annotated>.

Keskisarja, Teemu (2018). *Saapasnahka-torni. Aleksis Kiven elämäkertomus*. Helsinki: Siltala.

Kierkegaard, Sören (1849/1939). *Kedon kukka ja taivaan lintu. Kolme puhetta*. Suom. Heikki Linnove. Helsinki: WSOY.

Kilpi, Volter (1933/2004). *Alastalon salissa. Kuvaus saaristosta*. Helsinki: Otava.

Kivi, Aleksis (1871/1954). *Seitsemän veljestä*. Porvoo: WSOY.

Kristeva, Julia (1994/1996). *Time and sense. Proust and the experience of literature*. Engl. Ross Guberman. New York: Columbia University Press.

Kristeva, Julia (2000). From symbols to flesh. The polymorphous destiny of narration. *International Journal of Psycho-Analysis*, 81(4), 771–787.

Lamont, Rosette (1970). Interview avec Céleste Albaret. *The French Review*, 44(1), 15–33.

Meri, Veijo (1973). *Aleksis Stenvallin elämä*. Helsinki: Otava.

Ogden, Thomas H. (2005). *This art of psychoanalysis. Dreaming undreamt dreams and interrupted cries*. Lontoo ja New York: Routledge.

Peirce, Charles Sanders (1994). *Collected papers of Charles Sanders Peirce*. Electronic edition. Charlottesville, VA: IntelLex.

Proust, Marcel (1913/2017). *Kadonnutta aikaa etsimässä. 1. osa: Swannin tie: Combray*. Suom. Pirkko Peltonen ja Helvi Nurminen. Helsinki: Otava.

Proust, Marcel (1927/2007). *Kadonnutta aikaa etsimässä. 10. osa: Jälleenlöydetty aika*. Suom. Annikki Suni. Helsinki: Otava.

Segal, Hanna (1964). *Introduction to the work of Melanie Klein*. New York: Basic Books.

Swan, Carl Gustaf (1909). *Kirje Tarkiaiselle*. AKS-kirjekoelma 400. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tadié, Jean-Yves (1996/2000). *Marcel Proust: A life*. Engl. Euan Cameron. New York: Penguin.

Tarkiainen, Viljo (1915/1950). *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Helsinki: WSOY.